

Правакатар ці прыяцель? Я не ведаў, а спытацца няма ў каго. Ледзь дачакаўся вечара, каб папкі з рукапісамі Гінзбург, Бека, Салжаничына, лісты з выступленнямі Сахарова, Некрыча, Еўтушэнкі вывалачы з дому ды ўтапіць у Гараднічанцы.

Тым часам пайшлі тыдні, месяцы — цягучыя без працы ды мажлівасці друкавацца. Нарастала трывога. Тут яшчэ першы сакратар гаркома шапнуў — завялі кампрамат на мяне і ўжо даведку пішучы для выключэння з партыі.

шэўныя мазалі. Страх некуды падзеўся, я нават адчуў асалоду вадзіць яго за нос.

Аднак хітрыкі мае, падобныя таму, што маўляў, зямлі і праўда было ў нас толькі 18 га, астатняе — балота, не дапамаглі.

Не абышлося і без сумніўных прыёмчыкаў.

У 1943 г. за сувязь з партызанамі мы з братам трапілі ў лагер смерці Штутгоф. Як і ва ўсіх канцлагерах на тэрыторыі карэннай Германіі, у Штутгофе арыштанту можна было атрымаваць харчовыя пасылкі і

свяціўся бадзёрасцю і аптымізмам. Прывалок каньяк. Югаслаўскі прадукт са стракатымі наклейкамі быў у такім адмысловым ды элітаным упакаванні, што аж дзіва брала, — кніжкі б так выдавалі! Сябры адкаркавалі бутэльку, сабраліся цікава правесці рэштку дня, а мне, абсалютна непітушчаму, стала сумна, я выйшаў на калідор.

Там адразу наляцеў на Валодзьку Сапожнікава — былога курсанта. Толькі ў эпоху галоснасці з «Літэратуркі» я даведаўся, што за кулацтва ён

малы. Маўляў, тады адразу ад мяне адстануць і па партыйнай лініі, і па судовай, і КДБ, бо, паводле нашай Канстытуцыі, на такіх людзей справы заводзіць сіхто не мае права.

Васіль пачаў угаворваць: — Аляксей, згадкай! Бо пасадзіць! Сядзеў у польскай турме, нямецкай, запякуць яшчэ і ў нашу. Навошта табе гэта пад старасць? Аблажылі цябе з усіх бакоў, другога выйсця не маеш.

Куранёў дадаў: — У Маскве некаторыя так ратуюцца — ходзяць з гэтакімі білетамі, і ніхто палцам іх не крае. А там, мажліва, усё пераменіцца, і паперку выкінеш.

Жонка яго, Галя, адразу пачала загінаць пальцы, пералічваючы прозвішчы маскоўскіх літаратараў, якім ужо гэтак дапамаглі.

— Во, чуў, што Грыша са сваёй Галінай кажучы? — падсумаваў Быкаў.

Вядома, прапанова сяброў ішла ад спагады ды чыстага сэрца, толькі ж я ведаў адразу, — на яе не згаджуся.

Складаная натура чалавек. Здавалася б, вазьмі такую даведку, вяртайся дамоў ды рабі кпіны са сваіх ворагаў. Але ж з усіх прыкрасцей я не любіў адчуваць сябе абсмяяным. Ды не я адзін. Што, потым хадзі з кляймо дыпламаванага прыдурка ў кішэні? А як глядзець у вочы дзецям, жонцы, сваякам?

3.

Не дабіўшыся адразу ад мяне згоды, сябры для вырашэння сакраментальнага пытання далі мне тэрмін суткі ды завялі гутарку.

Высокі, хударлявы і даўганосы мужчына ў росвіце сіл, якім быў медык, паведаў, колькі ў псіхіятрыцы сядзіць людзей па палітычнай прычыне альбо з-за таго, што не паладзілі з начальствам. Гэта мяне вельмі ўразіла. Чуў такое з перадач па радыё «Свабода», але ж, вядома, не верыў ніводнаму слову. А вось жа, аказваецца...

А медык расказаў: — Ведаеце, у адной з маіх палат сядзіць кат. І самы сапраўдны. Васіль Уладзіміравіч, ці не зацікавіліся б вы ім? Хадзем, пакану вам такога, хто пры Сталіне людзей расстрэльваў. Скажу вам, персанаж варты Чэхава альбо Дагстаўскага!

Усе насцярожыліся. — Я дапытваю яго падрабязна, бо апавядае пра ўсё ахвотна. Шылаў прозвішча, а завучу Мікалаем. Перад вайной скончыў педучылішча. Там здаў норму на «Варашылаўскіх стралкаў». Паступіў на працу ў высковую шнолку. Працаваў ад дзюцы, і, мажліва, з яго атрымаўся б ладны педагог, ды, на сваю галаву, арганізаваў добрыя стралковыя гурток. Вучні яго так метна стралялі, што ўсе здалі норму, атрымалі таксама значкі імені легендарнага наркомна — панікельванія, з бліскавай чыстонаенкай эмаллю. А вясной 1937 года за гэта, цэлым класам трапіў у Маскву на спарбортны ды заняў там прызавое месца.

Школьніку адпусцілі дамоў, а настаўніка затрымалі. Да яго звярнуўся прадстаўнік НКВС, у чым ведаемце тады былі стралкі:

«Малайчына, хлапец, метка смалляць твае гаўрыкі, але найлепш, вядома, ты!»

«Бо я «Варашылаўскі стралок» ужо тры гады, — пачырванеў Шылаў. «Выда-атна! Ну, а калі б прыйшлося табе гэтак страляць у ворагаў Радзімы, руна здрыганулася б?»

Хлопец адказаў без вагання: «Не!»

«Ты заставайся ў Маскве — мы табе дамо такую магчымасць.»

«У Іспанію пацяляце з Франка ваяваць?»

«Знойдзем табе ворагаў і дамо магчымасць страляць у іх тут. Паньвіў у нас, пагаворым потым...»

Шылаў размясціўся ў гасцініцы НКВС, дзе цяпер гатэль «Пекін». Жыве цэлы тыдзень. Да яго ніхто не падыходзіць. Калі ж напамінуў аб сабе, пачуў:

«Нічога, нічога, пагуляй яшчэ ірыць, мы смяжам!»

І зноў выдалі талоны на спаданне, абед і влчэр ды грошы на дробныя выдаткі. Неўзабаве паслалі яшчэ на Чорнае мора ў санаторыі.

Затым сказаў: «У Варонежы бандыты забілі дзючыну. Адзіная дачка ў бацькоў была, выдатна вучылася, а яны, гады... Трэба прывесці ў выкананне прыгавор.»

Убачылі на твары ў хлопца трывогу, супакоілі:

«Не бойся, страляць ты не будзеш, — толькі каманду даці, а страляць будзе наму!»

Бандытаў тых чамусьці аказалася пяць. Ад відону акры-

ваўленых целаў яго потым знайтавала, але Шылаў пастараўся ўзяць слабе ў рукі, бо новыя слябы пачалі здаекавацца:

«Э-э, хлопці! Ды я такіх герояў, ведаеш, як шчоўнаю, — бы семкі!»

«А я бабахну і з першага разу — магіла!»

Мінула пару дзён, і яму на ноч прынеслі працітаць асабовую справу з суда. Далі распісацца ў атрымання, казалі:

«Табе, «Варашылаўскі стралок». Пазнаёмся, над кім заўтра даведзеца папрацаваць, бо ў цябе нервы слабыя. Нябось, чытаеш газеты, радыё слухаеш ды ведаеш, што ў краіне робіцца? Пара і табе сапраўдныя стаць патрыётам, як вучыць нас таварыш Сталін!»

У той жа папцы была стэнаграма з допыту «ворагаў народа». Нейкі інжынер Захарчанка там на многіх старонках прызнаваўся, як на шахце ў Туле арганізаваў траціцкі-зінюеўскую групу, як рабілі ў шахце абвалы, а потым у Маскве каля Маўзалея з рук англійскіх рэзідэнтаў атрымліваў валюту. І браў усё золатам.

Такое ж гаварылі іншыя падсудныя. А пад канец дакументаў стаў прыгавор — усім расстрэл.

Цяпер Шылаў не мог дачакацца наступнага дня, каб папрацітаць караць здраднікаў самому.

Яго залыў прынілі без асаблівага здзіўлення:

«Мы такое ад цябе даўно чакалі, бо ведалі, ты — сапраўдны «Варашылаўскі стралок!»

Смяротніку было 27. Прывялі іх у падвал дома, дзе апошнім часам Мікалай жыў. Людзямі набілі маленькія каморкі. Адтуль вывалачалі іх па 4 чалавекі, влзалі назад рукі ды влі ў бліндаж. Шылаў ім загадаў кіравацца на зямлю тварам уніз.

Адчуваючы лютае абурэнне ад таго, што выцягаў у асабовай справе, з помслівым задавальненнем страляў кожнаму ў патыліцу з наганна...

Ад пачутага ўсе мы анемелі. А донтар хвіліну пакурыў, нервова змяў у попельнічцы недакурак ды працігваў страшную гісторыю:

— Цікавыя разважання ў гэтай тыпа ад сваёй прафесіі ды тых смяротнікаў. Шылаў мяне пераконаваў: «Думаеце, таное бывала кожнаму ноч? Пра іншых не скажу, а мяне кіналі ў падвал толькі два-тры разы на тыдзень. Ха, некаторыя падлы перада смерцю яшчэ крычалі: «Няхай жыве Сталін!» Чаму? Бо думалі — смалілі па іх халастымі ды страху і гэта ім потым залічыцца. Але мяне на такіх прыёмчыках нельга было купіць, рука не ўдрыгала!»

Цяпер гэты тып у мяне на лязанні. Ночку спаць не можа — бачыць кашмары. Але ахвотна расказвае кожнаму дробязь са сваёй прафесіі. З балонцы анік не хоча выходзіць — баіцца кары ад сваякоў ахвяр. Не возьмецеся за яго, Васіль Уладзіміравіч? От матэрыял для пісьменніка — каласальны!

Быкаў на прапанову скадзіць у балоніцу да ката толькі скептычна ўсміхнуўся. Напраціўся скадзіць туды ж.

4.

І вось мы пераступаем пагоркі «псіхіятрычкі» — адзін, другі, трэці. Дзверы ўсе старанна замыкаюцца на ключ. Нават у калідорах адчуваецца, што ўстанова строга закрытага тыпу, бо служба ўся звінена ключамі, а вонны былі густа закрываны, ад чаго ў пакоях днём гарэла святло.

У ардынатарскай мы засталі сястру — маладога і прыгожага дзючо з ямачкамі на ружо-вядзючых шчокках. Урач не без сімпатый ў голасе да яе звярнуўся:

— Ну, Марыя Васільеўна, дакладвайце, як правялі ноч.

— Цудоўна, Максім Валерыянавіч!

— А Напалеон?

— Толькі ірыць падурыў мяне галаву сваімі пражэнтамі дый адстаў. Далей было спакойна, як ніколі. Я падрамаць нават умудрылася!

— Злаўлю, Марыя, і быць табе без прэміі!

— Так вам і папалася! — бліснула яна зубкамі ў гарзлівай усмешцы.

Было відаць, што паміж персаналам галоўны ўрач стварыў людскую атмасферу даверу і шчырасці.

Мы апранулі халаты і пакрочылі ў палату.

У пакойчыку — тыповым для ўсіх балоніц — сядзеў на лонку замухрышкатавы лысы чалавечак. Твар зморшчаны, вочы напалоханыя, а сам рухавы, як малпа.

Хворы адразу да ўрача: — Добры дзень, таварыш донтар!

— Дзень добры. Як правялі ноч, Мікалай Іванавіч?

— Кашмар, донтар, і галава... Што таное!

Але хворы на пытанне не адказаў. Толькі скасуваўся на мяне ды як бы ўспомніў:

— Донтар, а сястрычка ноччу спала!

— Хто, Марыя?

— Яна!

— Не можа такога быць!

— Я застукаў яе!

Мы з донтарам перагледзіліся.

(Працяг на стар. 15).

На жыццёвых скрыжаваннях

Аляксей КАРПЮК

ВАРАШЫЛАЎСКІЯ СТРАЛКІ

Наіўныя людзі ўсе падаплекі не ведалі, і народ пачаў тлумачыць падзеі па-свойму.

Раптам напавула палоска, што Быкаў за сваю творчасць атрымлівае ад амерыканскіх рэзідэнтаў долары.

На Клейна казалі, быццам ён у Віцебску расказаў бацькава золата, скванае яшчэ ў дарэвалюцыйныя часы, перавёз у Гродна, дзе яго і падлавілі на махінацыях. Маўляў, покуль што вылецеў з партыі, а неўзабаве стане перад судом.

Аднак найбольш фантастычныя байкі пайшлі гуляць пра мяне. Дапамог першы сакратар гаркома партыі. У дакладах з трыбуны і пры сустрэчах з гараджанамі ён пачаў апавядаць такое, пра што пішучы толькі ў танных прыгодніцкіх раманах.

Чалавек, які дагэтуль нават сябраваў са мной ды веў вольналюбівыя гутаркі, раптам абвясціў што я — сын мацёрага кулака і здраднік Радзімы. Быццам у вайну вучыўся ў берлінскай школе дыверсантаў, затым немцы заслалі мяне ў партызаны, дзе я выдаў карнікам атрад.

Пасля вызвалення для маскіроўкі быццам ажаніўся на дачце віднага рэвалюцыянера (мой дзець — А. Альшэўскі, расстреляны Сталіным у 1937 г., і праўда, калісьці быў сакратаром ЦК КСМЗБ), а па камандзе ЦРУ нядаўна вынырнуў з падполля ды пачаў муціць ваду.

Прыгожа прыдуманая, праўда?

Такая нагонка неўзабаве дала і плён. Быкаву пабілі вокны. Ад Клейна і ад мяне знаёмых на вуліцы кідаліся ў бакі, нібы ад пракажонах. Ніхто больш мне не звяніў, не прысылаў пісьмаў, а школы, тэхнікумы ды рабочыя інтэрнаты раптам перасталі запрацца на выступленні. Мала таго. Кожны раз на вуліцы я стаў адчуваць за сабой хвост...

Адным словам, закілі мы, бы тыя ігоі. Часамі, як змоўшычыкі, спатыкаліся дзе-небудзь далей ад людзей ды меркавалі — што рабіць.

Нарэшце, ноччу выклікаў мяне на допыт следчы КДБ. Дапытваўся, якія з маіх кніжак найбольш біяграфічныя, колькі сапраўды было ў бацькоў кароў — 2 ці 3, а зямлі — 18 га ці 32. Божы мой, з пункту гледжання глабальнага гуманізму, здавалася б, якая розніца — 2 каровы было ў сям'і ці 3, але ж адразу я ўявіў сабе, як з такой драбязы, здабытай вольным функцыянерам, раздзямць вялікую палітыку, каб мяне дабіць.

Успомніліся часы падполля пры буржуазнай Польшчы ды нямецкай акупацыі. Следчы абудзіў якіясьці старыя ду-

грошы. Маркі на рукі не выдавалі, запісвалі на рахунак вязня, а харчы здорава нам дапамагалі: дзякуючы ім я і ўцёк.

Падпалкоўнік КДБ Ф. заехаў у Штутгоф і прывёз адтуль фотакопію ведамасці, паводле якой я атрымаў тры разы па дваццаць марак. «Карпюк у лагеры быў на службе!» — зрабіў ён вывад ды пачаў супраць мяне заводзіць крымінальную справу. І толькі дзякуючы міжнароднай салідарнасці літаратараў, зрабіць яму гэтага не ўдалося.

Даведаўшыся пра ўсё, мой даўні сябар, аўтар шматлікіх кніжак Аляксандр Амільяновіч тэрмінова з'ездзіў у той самы Штутгоф, з лагернага музея дабыў тлумачэнне, што грошы атрыманы мной ад бацькі, цераз другіх польскіх пісьменнікаў пераправіў мяне яго праз граніцу, і Ф. застаўся з носам.

Аднак з партыі мяне з трэскам папёрлі. Пры разглядзе асабовай справы члены бюро наладзілі спектакль. Пра мае ўзнагароды (ордэны Чырвонага Сцяга, Айчынай вайны і залаты крыж польскага ордэна «Virtuti militari») паклілі:

— Купіў сабе на чорным рынку пасля вайны!

Той самы Генка, тым часам ужо мэр горада, аб маіх дакументах на інваліднасць, франтавыя даведкі аб цяжкім і лёгкім раненні гідліва кінуў:

— Сфабрыкаваныя!

Ох, як хацелася мне ўляпіць па маладой фізіяноміі напамяжанага франта ў фінскім — цёмным у белую палоску — гарнітуры!

2.

Аднойчы выклікаў мяне Быкаў і шапнуў:

— У Маскве існуе фонд, які дапамагае такім, як ты, грашыма, — думаеш, ніхто не ведае, як жывеш? А ў «Новом мире» чакаюць, каб ты забраў свае рукапісы. Пошце не давяраюць.

Браць у каго-небудзь грошы не дазваляў гонар, ды пакуль што жонка працавала і за мяне, а паперы захаваць трэба было. Васіль запрапанаваў дабрацца ў сталіцу разам і напасіў дапамагчы яму з начлегам. Я два гады вучыўся на Вышэйшых літаратурных курсах, ведаў у Маскве ўсе хады і выходы.

Вось мы і ў сталіцы. У інтэрнаце на Дабралоубава без клопатаў атрымалі на дваіх пакойчык. Пазванілі адразу Барысу Мажэву, які калісьці вучыўся на курсах сцэнарыстаў ды жыў у гэтым будынку таксама.

Мажэва я даўно не бачыў. Барыс з'явіўся ўжо з раскошнай рыжай барадой, увесь аж

таксама перажыў усе стадыі ізгой і сям'я яго адведала поўны набор сталінскіх жахаў. Але ў канцы шасцідзсятых пра гэта яшчэ не ведаў, бо курсанты біяграфіі свае старанна талі.

Хоць былі мала знаёмыя, калідорнай сустрэчы ўзрадаваліся.

Не памятаю, пра што гаварыў тады я. Сапожнікаў жа адразу пачаў апісваць, як на яго радзіме адстаўнікі павыбівалі ўшчэнт качак ды лебедзяў, што для часопіса ён падрыхтаваў пра гэта вялізны матэрыял. Гаварыў пра гэта падрабязна ды са смакам пяць, дзесяць, дваццаць мінут. Я слухаў сакурніка, а перажываў сваё.

Крыўдна было, хоць ты плач! За фанернымі дзвярыма інтэрната гучала ажыўленая гутарка двух. Што ім? Аднаго абараняе Твардоўскі з усімі «новамірамі», другі ў тэатры на Таганцы з самім Любманым рытуе да пастаноўкі «Жывога», а кожны масквіч у яго сябар, — для форсу чалавек нават бараду адпусціў. І Сапожнікаў чкае карэктуры. А ў мяне? Днём Сац з «Нового мира» са шкадаваннем вярнуў аповесць «За цветком папоротніка», а Кандратовіч з кампліментарамі — выступленне маё на V з'ездзе пісьменнікаў, ужо падрыхтаванае да друку. Што мне з іхніх пахвалаў ды спачування? Работы не маю, з партыі выключылі, сям'я па вушы ў даўгах. Як вяртацца дамоў? Яшчэ не ўпэўнены, ці не пасадзяць альбо не выкінуць за мяжу, як іншых. І каб хоць доля праўды была ў тым, што мяне інкрымінауюць!

Сапожнікаў-дзівак, атрымаўшы цяперлівага-слухача, усё маляваў злачыствы браканьераў, абзываючы іх «варашылаўскімі стралкамі», а мяне ад адзіноты агарнула такая сумота, што хоць ты завялі воўкам.

Мабыць, воль у такіх момантах людзі і накладваюць на сябе рукі.

З какою раптам выглянуў Быкаў і загадаў далёка не аддаляцца, бо пойдзем у госці, дзе мяне чкае сюрпрыз.

Неўзабаве рускі барадач, поўны здаровай ды ўпэўненай бесклапотнасці, як і яго «Жывы», пайшоў сабе, а мяне, ужо надта заінтрыгаванага, Васіль павёў да свайго сябра — паэта Грыгорыя Куранёва. Там за журнальным столікам з кубачкам кавы ў руцэ чакаў нас галоўны ўрач «псіхіятрычкі».

Нас пазнаёмлілі.

Тут і высветлілася — сябры прыдумалі для мяне ратунак. Ён быў вельмі просты. Гэты ўрач браўся выдаць даведку, дзе чорным па белым будзе стаяць, што я псіхічна несна-

Асабліва, што датычыць дэвалюцыйных і перадавае-ных гадоў. У адзеле сапраўды ёсць тое, што не ўсюды ўбачыш — амаль усе выданні пецярбургскай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца», выданні вільenskіх выдаўцоў Марціна Кухты, Б. Клёцічна, і, вядома ж, мінскія. Ёсць падшыўкі газет і часопісаў: «Нашай Нівы», «Крыніцы», «Савецкай Беларусі», «Звязды», «Чырвонай змены», «Літаратуры і мастацтва», «Узвышша», «Полымя», «Крыніца»... Ёсць і тыя выданні, што выходзілі ў Празе — «Замежная Беларусь», «Прамень» («Новы прамень»), «Іскры Скарыны», «Перавясла»... Нядрэны падбор выданняў, што выходзяць і сёння ў Савецкай Беларусі і за яе межамі — у Мюнхене, Нью-Йорку, Лондане... Міласлаў Зіма, як былі супрацоўнік гэтай бібліятэкі, раскажаў нам, што ў часе вайны фашысты хацелі на базе гэтай бібліятэкі адкрыць цэнтр на вывучэнню славянства. І звалі сюды кнігі і бібліятэкі з усіх краін Еўропы. Прывезлі яны сюды і частку нашай Дзяржаўнай бібліятэкі імя Леніна. Ды і многі архіўныя матэрыялы. Усё гэта было вернута Беларусі і іншым краінам адразу ж пасля Перамогі...

Тыя гадзіны, што мы правялі ў бібліятэцы, не прапалі марна. Акрамя таго, што былі ўдакладнены некаторыя факты для Бібліяграфічнага слоўніка, які выхуе Акадэмія навук БССР, былі знойдзены і невядомыя нашаму літаратуразнаўству матэрыялы, у прыватнасці, апавяданне і два артыкулы Уладзіміра Жыліні. У адным са знойдзеных артыкулаў, прысвечаным Ф. Скарыне (да 400-ых угодкаў друку на Беларусі), У. Жылка пісаў пра стварэнне ў Празе Беларускае (Крывіцкае) культурнае таварыства імя Ф. Скарыны і яго залачы: «Першым заданнем Таварыства ёсць, на нашу думку, гэта: адчыніць падпіску на помнік Скарыне ў Вільні, месцы яго друкарскай працы, вызначыць пэўны на лепшы гістарычна-навуковы твор на беларускай мове з тых часоў; выдаць для народа рад папулярных кніжак аб Скарыне, назваць яго імем адну з старых беларускіх гімназіяў ці адчыніць новую. Нарэшце і палачанам варт нагадаць свайго слаўнага земляка і зрабіць усё, што магчыма, каб памяць аб ім жыла ў народзе. Спадзяемся, што наша згадка не будзе каменем кінутым у ваду, бо ходзіць аб тое, ці варты народ сваіх геніяў. Адказ можа быць толькі — але...»

Вельмі глепа павяняты мы былі і ў Пражскім гаюме партыі. За традыцыйнай кавай размова ішла пра тое, каб па-належамаму ўшанаваць нашага выдатнага земляка ў Празе. Здаецца, атрымана поўная згода адкрыць памятник знак у парку, які залажыў Ф. Скарына на Градчанах (каля палаца каралевы Ганны, дарэчы, яна не дачакалася канца яго будаўніцтва, памерла ў 44 гады, нарадзіўшы каралю Фердынанду пятнаццаці дзяцей), і бюста ў Карлавым універсітэце...

Не маглі мы, вядома ж, не наведваць і тыя мясціны, што звязаны са знаходжаннем ў Празе нашага народнага песняра Янкі Купалы. Як вядома, Янка Купала тройчы наведваў Чэхаславакію — у 1925 (разам з Ц. Гартным і М. Чаротам), у 1927 і ў 1935 гадах. Апошні раз ён жыў у Празе ў гасцініцы «Амбасадор», што на Вацлаўскай плошчы. Гэтая гасцініца і ця-

пер адна з лепшых у горадзе. Вось бы там ушанаваць імя нашага паэта! Ды гэта — справа будучага. Усё за адзін прыезд не ахопіш, не вырашыш...

КРАКАЎ нават пасля Прагі робіць уражанне сваімі помнікамі, незвычайнай прыгажосцю. Асабліва старая частка горада. І мы, ходзячы па вуліцах, наведваючы музеі, увесь час не забывалі пра Ф. Скарыну — мог ён гэта бачыць ці не? Вядома, Ягелонскі універсітэт, дзе аж тры гады жыў і вучыўся Ф. Скарына, — прадмет асаблівай нашай увагі. Захаваўся ў сваім першапачатковым выглядзе Калегіум Маюс і мы правялі там амаль паўдня — разглядалі двары са студняй пасярэдзіне, келлі, дзе жылі студэнты і выкладчыкі, калідоры, галерэі, па якіх яны хадзілі. Універсітэт быў каталіцкі, выкладанне вялося на латыні, і выкладчыкі яго былі манахі. Вучняў сваіх выходзілі ў строгасці і паслушэнстве. Ф. Скарына ж быў па натуре чалавек свецкі, таму і не застаўся, як некаторыя, у мурах Ягелонскага універсітэта, паехаў далей шукаць долі і шчасця па свеце. І ці не тут, у час вучобы, прыйшла яму ўпершыню думка даць кнігу народу на зразумелай мове, а не на мёртвай латыні?

Рэктар Ягелонскага універсітэта прафесар Выразумскі, які прыняў нас, раскажаў, што ва універсітэце помнік пра Ф. Скарыну, захаваліся нават тры дакументы пра яго прабыванне тут. (Для параўнання — у той самы час, што і Ф. Скарына, вучыўся вялікі польскі астраном Мікалай Капернік. Пра яго захаваўся толькі адзін дакумент). Жыццё і дзейнасць Скарыны даследуюцца ва універсітэце. Нядаўна рэктарат універсітэта прыняў на сваім пасяджэнні рашэнне — адкрыць дошку ў гонар вялікага сына беларускага народа. Прафесар правёў нас па універсітэце, папрасіў выбраць месца, дзе б лепш гэту дошку прымацаваць. Ды і над мастацкім выкананнем дошкі прасіў скульптараў падумаць, бо тыя дошкі, што ўжо тут ёсць — а іх нямаюць — мастацкія шэдэўры. Ягелонскі ж універсітэт скончылі многія выдатныя людзі — згаданы ўжо Мікалай Капернік, паэт Ян Каханюскі, гісторык Ян Длугаш, тэалаг Пётр Скарга, фізік Зыгмунт Урублеўскі...

Само сабой зразумела, каб пранікнуць духам Скарыны і яго эпохі, наведалі мы і музей універсітэта, дзе з асаблівай увагай разглядалі прадметы, якія мог бачыць, а то і трымаць у сваіх руках Ф. Скарына — кнігі, прыборы, а таксама патэльні, каструлі, конякі, лыжкі, відэльцы, якімі карысталіся выкладчыкі і студэнты. Ды і келлі, дзе жылі, тыя ложка, дзе спалі, крэслы, дзе сядзелі...

Пабывалі мы і ў Каралеўскім замку, дзе несумненна быў і Ф. Скарына. Цяпер тут вялізны музей, у якім сабраны нацыянальныя рэліквіі ўсёй Польшчы. Шмат тут чаго і з Вялікага княства Літоўскага, з тых часоў, калі заключаліся ўніі і польскія каралі лічыліся з князямі літоўскімі, захоўвалі пэўны партызэт. Герб «Пагоня» тут усюды фігуруе побач з польскім арлом. Не маглі мы прайсці міма і сукенніцы — гандлёвых радыў, дзе ў часы Скарыны гандлявалі купцы. Не ведаю, як каму, а мне, калі стаялі ля старажытных муруў, уявіўся малады Ф. Скарына — у манашаскім адзенні ён спяшаўся сюды, каб сустрэцца ці з бацькам, ці з братам Іванам, або з іншым

кім-небудзь, хто прыехаў з родных краёў: даведацца, што там дома, у Полацку, і пачуць, насалодзіцца роднаю мовай... Пэўна ж, сумаваў ён па ўсім гэтым, жыўчы тут, у чужым і далёкім горадзе...

Не прайшлі міма мы і таго дома, дзе ў 1891 годзе была надрукавана «Дудка беларуская» Ф. Багушэвіча. Цяпер тут Музей выдатнага польскага драматурга, паэта, мастака і тэатральнага дзеяча Станіслава Выспянага. І мы падумалі: някепска было б на гэтым доме дошку прымацаваць яшчэ пра адзін факт польска-беларускіх сувязей. Яна б тут была вельмі дарэчы, не пашкодзіла б. Пра гэта мы і сказалі ў Камітэце ваяводскім, дзе нас вельмі ж хораша прынялі. Ды і пра іншае пагаварылі, звязанае з юбілеем Скарыны. І не толькі.

А як жа, будучы ў Кракаве, не наведваць магілы Алеся Гаруна? Знойдзеная не так даўно, гэтая магіла стала ўсеагульным беларускім клопатам. Тыя нашы суродзічы, што жывуць за межамі Беларусі, сабралі грошы на помнік, а беластачане яго зрабілі. На адкрыццё помніка выдатнаму паэту ездзіла даволі прадстаўнічая дэлегацыя і з Савецкай Беларусі («ЛІМ» пра гэта пісаў). Нас парадвала, што на магіле Алеся Гаруна стаяць свежыя кветкі — значыцца, не адзінокі паэт тут, у Кракаве. Ёсць людзі, якія яго ведаюць, памяць, шануюць. Доўга стаялі мы ля чырвонага каменю, на якім выбіты крыж Ярылы і напісаны словы: «Алесь Гарун (Аляксандр Прушынскі) — 11.III.1887 — 28.VII.1920. Беларускі паэт, рэвалюцыянер і незалежніцкі дзеяч». А трохкі ніжэй словы паэта:

«І Беларусь — Маці
долю агледзіць,
Устане як Лазар з руін
забыцця...».

Даследчыкам яшчэ многае трэба вывучыць з біяграфіі паэта, творчасць якога не так даўно вярнулася ў нашу літаратуру. Па-першае, чаму менавіта сюды, у Кракаў ехаў хворы паэт? Хацеў трапіць у Закапаня, каб там палячыцца? А, можа, тут жылі яго родзічы — на могільках, непдалёку ад магілы Алеся Гаруна, цэлы куток, дзе пахаваны Прушынскія? Па-другое, дзе падзелася тая торбачка з рукапісамі, якая быццам была пры ім, калі яго амаль непрытомнага ўкінулі ў Ваўкавыскі вагон, што ішоў на Польшчу?.. Няўжо тую торбачку ніхто не падбраў, няўжо яна беззваротна згублена — загінула?..

УЛЮБЛІНЕ нас, вядома, таксама цікавілі найперш тыя мясціны, якія звязаны з Беларуссю. А тут жа, як вядома, вяліся перагаворы між Польшчай і Вялікім княствам Літоўскім, пасля якіх была заключана унія (1568 г.). Па-рознаму ставяцца гісторыкі сёння да гэтай, ды і пазнейшай, Брэскай (1596 г.), уніі. Адны бачаць у іх толькі дрэннае, другія — толькі добрае. Не хацелася б улазіць у гэтыя спрэчкі. Ясна адно — уніі прывялі да заняпаду Вялікага княства Літоўскага, Польшча праглынула яго. Пачалося жудаснае апалчванне беларускага, украінскага і літоўскага народаў...

ВАЎСЯКІМ падарожжы, кажучы, самае прыемнае — калі яно канчаецца, калі вяртаешся дадому. А вярталіся мы на радзіму з яшчэ большым усведамленнем, што значыць для нас і ўсяго славянскага свету наш вялікі друкар і вучоны Францыск Скарына...

Вера Мікалаеўна ПОЛА

Беларускае тэатральнае мастацтва панесла цяжкую страту — 15 настрэчніка 1989 г. памерла народная артыстка Беларускай ССР Вера Мікалаеўна Пола.

Вера Мікалаеўна Пола нарадзілася 7 лютага 1901 года ў г. Мінску. У 1922 годзе яна прыйшла працаваць у тэатр імя Янкі Купалы, з якім назаўсёды звязала сваё творчае жыццё. На купалаўскай сцэне Вера Мікалаеўна Пола стварыла мноства выдатных сцэнічных вобразаў. Яе мастацтва былі ўласцівы шырокі творчы дыяпазон, народны гумар, багацце моўных інтанацый. Прызнанне гледачоў здабылі ёй ролі намяцінага плана, сацыяльна адрэсленыя народныя характары, персанажы з псіхалагічна дэталёным малюнкам. Найбольш ярка талент Веры Мікалаеўны Пола праявіўся ў спектаклях

В. А. ПЯЧЭННІКАЎ, Н. М. МАЗАЙ, А. У. РУСЕЦКІ, У. Д. АТ-ЛОШЧАНКА, А. І. БУТЭВІЧ, П. П. КІШКУРНА, Я. К. ВАЙТОВІЧ, М. М. ЯРОМЕНКА, У. П. РЫЛАТКА, І. І. ВАШКЕВІЧ, В. М. РАЕЎСкі, Г. К. МАКАРАВА, С. М. СТАНЮТА, З. Ф. СТОМА, В. П. ТАРАСАЎ, Г. С. АЎСЯНІКАЎ, З. І. БРАВАРСКАЯ, Г. М. ГАРБУК, Л. М. ДАВІДОВІЧ, П. Ф. ДУБАШЫНСКІ, М. Г. ЗАХАРЭВІЧ, П. В. КАРМУНІН, А. Л. МІЛАШАЎ, А. І. КЛІМАВА, Ф. М. ШМАКАЎ, Р. І. ЯНКОЎСкі, Г. Б. ДА-ВЫДЗЬКА.

Варашылаўскія стралкі

(Пачатак на стар. 12—13).

— Мікалай Іванавіч, вы штосці блытаеце. Каб наша Машэра — выдатная медыцынскай службы, камсорг бальніцы — спала? Быць такога не магло. Вам здалось.

— Сам бачыў, слова гонару! Некалькі разоў падыходзіў правяраць. Схавалася ў куток за вазоны, зваліла туды крэслы і дрыхла. На службе!

— Ты глядзі!.. Зрэшты, ноччу спаць усім хочацца, асабліва маладыя гэта любяць.

— Спала яна, бачыў на свае вочы. Законна кажу!

— Гм, Гм... Ну, я ж ёй!.. А ты, выяўляецца, яшчэ і сесот?

— Падпісаў абавязальства сакратнага супрацоўніка яшчэ ў 1937 годзе.

— Яно і відаць.

— Чалавечак хвіліну стараўся разгадаць, што гэтым донтар хоча сказаць.

— Слухай, Шылаў, а табе якая бяда, што сястра ноччу рабіла?

— У ваках лысага чалавечка са зморшчаным тварыкам — перападох ад таго, што нечым не дагадзіў:

— Мне-е?!

— Табе, табе!

— Гэй!.. А ніякай.. Я сам разумею, што ноччу спаць усім хочацца... Але падумаў, вам прыемна пра гэта будзе даведацца. Бо дысцыпліна ў бальніцы патрэбна... Народ цяпер распусціўся, ніякага парадку няма...

— Наконт дысцыпліны — маеш рацыю. І наконт парадку. Але пачуць ад цябе пра гэта мне якраз і непрыемна.

— Не разумею... Чаму?

— Бо яна толькі што мне сама прызналася!

— Прызна-алася?!

— Але. Вось і таварыш старонні чуў.

— Гы, прызналася!.. А я што? Я, донтар, нічога і не кажу. Я толькі думаў...

— Кепска вы думалі, Шылаў! І не будзеце больш пра гэта!

— Успомнілася, як донтар учора вечарам казаў — «варты Чэхава, Дастаеўскага». Няпраўда! І пры Сталіне катам мог быць не кожны!

— Цяпер я ведаў, чаму Быкаў не пайшоў з намі, Гутарыць з такой гнідай — толькі сэрца трывожыць.

— З гэтым тыпам мне расхаце-лася ўжо не толькі размаўляць, — я і глядзець на яго больш не мог. А яшчэ. Надзіва, сустрача дала такі стрэс, што нават беды мае як бы паменшалі. Ужо хацелася бегчы на

па творах беларускай драматургіі. Сваёй творчасцю яна ўнесла значны ўклад у развіццё і станаўленне беларускага тэатральнага мастацтва.

Сярод лепшых сцэнічных работ актрысы — Агата ў камедыі Янкі Купалы «Паўліна», Маланя ў «Кар’еры таварыша Врыгала» Я. Мірвіча, Марыля ў «Бацькаўшчыне» К. Чорнага, Дуэнья ў камедыі Р. Шэрыдана «Дзень чужоных падманаў», Жыўка Попавіч у «Пані міністаршы» Б. Нушыча, Карміцельца ў трагедыі «Рамэа і Джульета» У. Шэкспіра, графіня Чарская ў спектаклі па «Уваскрэсенню» Л. Талстога, Белацэлава ў «Жаніцбе Бальзамінава» А. Астроўскага, Арна-дзіна ў «Чайцы» А. Чэхава, Ганна Раманаўна ў спектаклі «Стары Новы год» па М. Рошчыну і многім іншым.

За стварэнне ролі Паўліны Бохан у спектаклі па камедыі К. Крапівы «Пялюць жаўранкі» Вера Мікалаеўна Пола была ўдасцёна Дзяржаўнай прэміі СССР. Актрыца працавала В. М. Пола і ў беларускім кінематографіе, дзе стварыла шэраг прыкметных вобразаў.

Партыя і ўрад высока ацанілі дзейнасць В. М. Пола. Ёй было прысвоена ганаровае званне народнай артысткі Беларускай ССР, яна адзначана ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, «Знак Пашаны», медалімі.

Сціпла і дображыццёва, прынцыповая і патрабавальная да себе і да іншых, Вера Мікалаеўна Пола ўсё сваё жыццё аддала служэнню беларускаму тэатральнаму мастацтву, свайму Бацькаўшчыне.

Вобраз выдатнай актрысы, чалавек вялікай душы назаўсёды застаюцца ў нашай памяці.

вакзал, па білет, бо мяне чакаў распачаты раман, які я стаў пісаць з месяца таму назад.

5. Літаральна праз некалькі гадоў пачало ўсё мяняцца, бы ў той байцы. У многім прычыніўся да гэтага П. М. Машэраў, які ўсё больш унікаў у жыццё рэспублікі.

Мне і Клейну ЦК КПБ вярнуў партблеты.

Мой новы раман выйшаў амаль адначасова ў Мінску і Маскве. Быкаў не толькі стаў лаўрэатам, а кожная газета лічыла сваім абавязкам ужо яго хваліць.

У вобласці сталі прыкметна заўважацца зрухі ў эканоміцы і сельскай гаспадарцы. Паляцелі з пасады найгоршыя з кіраўнікоў. Зрэшты, некаторыя да таго сябе скампраметавалі, што органам кантролю аблегчылі сваё звальненне.

«Генка» папаўся на непрыстойных махінацыях, з мэра горада перавялі яго дырэктарам будкамбіната. Бачачы, што гэта толькі пачатак, а пракуратура трапіла на след яго махінацый, аднойчы напісу да з дубальтоўкі стрэліў сабе ў рот.

Затым наш абласны цэнтр патрэсла справа высокапастаўленых паляўнічых. Той колішні сакратар абкома з начальнікам КДБ і намеснікам старшыні аблвыканкома былі да ўсяго заядлымі браканьерамі. Гэтыя зухі перад Новым годам заехалі ў Белаежскі запаведнік, каб разжыцца на святы дзічынай. Панапіваліся да таго, што ў ваках стала ім двацца і траіцца. У выніку адзін, страляючы ў кабана, загнаў другога жакан у жы-вот.

Усіх «варашылаўскіх стралкоў» Машэраў зараз жа звольніў з працы.

На гэтым эпоха самадураў у нас скончылася. Шкада, скуткі іхняй улады адчуваць будучы і нашы праўнікі.